
**MTA Law Working Papers
2014/38**

**A magyar honvéd-katonai büntető
jogalkotás 1867 és 1945 közötti
természetrájának vázlata**

Farkas Ádám

**Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences
Budapest**

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Farkas Ádám*

A magyar honvéd-katonai büntető jogalkotás 1867 és 1945 közötti természetrajzának vázlata

„Merész vállalkozás egyáltalán könyvet írni a katonai büntetőjogról Magyarországon. [...] Nem divat a katonai büntetőtörvényeket ismerni, legfeljebb is ócsárolni szokás azokat, pedig a legkevesebb, amit elvárhatunk az ócsárlóktól az, hogy ismerjék azt, amit kicsinyelnek.”

Dr. Gábor Gyula ügyvéd, tartalékos honvéd-hadbíró, 1902.¹

A katonai nem több, de mindenképp más a jog szemében. Egyrésztől, mert – Hautzinger Zoltán szavaival élve – kettős szorításban² van, vagyis egyszerre kell megfelelnie a polgári, vagy ha úgy tetszik, civil viszonyokat szabályozó jogi normáknak és a katonai viszonyokat átható különleges jogi normáknak. Innen nézve tehát a katonai azért más, mert a szolgálattal járó többlethatalom mellé jelentős többletkötelezettségek és jogkorlátozások is párosulnak.

Másrésztől a katonai azért is más a jog szemében, mert egymagában nézve is elemi építőköve a katonai karakterű szervezeteknek,³ amelyek a fejlődése során a kényszerre, illetve a kényszerrel való fenyegetésre épülő államnak a végső funkcionális garanciájaként, mondhatni létezésének védőbástyáiként jelennek meg. E szerep pedig mindaddig megmarad, amíg az emberiség túl nem jut azon a ki nem nőtt történelmi gyengeségén, amit Dsida Jenő a következőképp foglalt össze:

*„Vallom, hogy minden fegyver jogtalan,
a szelíd Isten könnyezett s úgy tanította ezt,
ám annak a kezében, kit fegyver szorongat,
a fegyver megdicsőül és ragyogni kezd.”⁴*

A katonai karakterű szervezetek megkerülhetetlen szükségessége tehát az emberiség történelmének egyik velünk élő tanulsága, melynek megtartása az állam- és a jogrend, általuk pedig a társadalom létének és működésének záloga. Ebből a státuszából fakadnak a fegyelem és rend tekintetében a fokozott jogi követelmények, vagyis a katonai fegyelmi jog és a katonai büntetőjog szabályai.

Mindezen fundamentális jelleg és sajátos jogi természet ellenére azonban a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás, sőt általában a katonai viszonyok jogi aspektusai a második világháború óta

* Szerződéses katona, Honvédelmi Minisztérium, Jogi Főosztály, Kodifikációs Osztály. Egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék.

A tanulmányban megfogalmazottak kizárólag a szerző személyes véleményét tükrözik és semmilyen formában sem tekinthetők a szerzőt foglalkoztató intézmények álláspontjának.

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Gábor Gyula: *A szerb katonai büntető törvénykönyv*. Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1902. 5. o.

² Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs: AndAnn kiadó, 2010. 23. o.

³ Érttem ez alatt a katonai rendfokozati hierarchiában, parancsuralmi vezetési rendszerben és a szervezet egészét általánosságban jellemző fegyveres jellegű testületeket. Lásd: Farkas Ádám: *A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe és létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben*. In *Hadtudomány 2012. évi elektronikus szám*. 3-6. o. (http://mhht.eu/hadtudomany/2012_e_Farkas_Adam.pdf)

⁴ Dsida Jenő: *Psalmus Hungaricus*. In Ferencz Győző (vál.): *Dsida Jenő – Válogatott versek*. Budapest: Osiris kiadó, 2009. 247-256. o.

az állam- és jogtudományi diskurzus perifériájára szorultak, s ritka megjelenésük is döntően gyakorlati élű kérdésekre korlátozódott.

A hazai honvéd-katonai büntetőjog kérdése a magyar jogi szakirodalomban a dualizmus és a két világháború közti időszak után a rendszerváltozást követően került újra az érdeklődés és a tudományos igényű feldolgozás homlokterébe.⁵

A témakör vizsgálatára – és általában a katonai kérdések jogtudományi elemzésére – nézve a fenti idézet alapján azonban lassan évszázados keserű tételek vonatkoznak. Ennek okaként a kiegyezést követő történelmi szituáció, majd a második világhévíést követően az állam és a jog szovjet típusú átalakítása, végül pedig – a rendszerváltozást követően – a kiforrott és tartós jogpolitikai koncepció és politikai egyetértés hiánya jelölhető meg. Ezek a körülmények ugyanis s maguk korában mind-mind ellene hatottak a katonai kérdések részletező és átfogó jogtudományi vizsgálatának. Mondhatnánk azt is, hogy mindezek Szküllá és Karübdisz közé szorították a katonai jog, illetve a katonai büntetőjog kutatóit.

A napjainkra kialakult biztonsági környezet, az állam – és annak fegyveres védelme – előtt álló újabb történelmi kihívások, és nem utolsó sorban a feldolgozottság terén felhalmozott mulasztások azonban elkerülhetetlenné tették a kétezres évektől e terület újbóli vizsgálatát és a hiányosságok pótlását. A történelmi előzmények mélyreható ismerete terén azonban még ma is vannak jelentős mulasztásaink. A história lapjainak vizsgálatánál a Kiegyezést követő idősokra kell a legnagyobb hangsúlyt helyezni, hiszen ezt az időszakot tekintjük a stabil polgári jogállam kialakulási időszakának, vagyis a mai államfelfogás történelmi alapzatának.

A polgári magyar államiség kezdetein az udvar és a nemzeti törvényhozás között a katonai kérdések, de különösen a katonai büntetőjog tekintetében kibékíthetetlen ellentétek sejtettek hosszú időn keresztül. Ezek alkotmányosan is aggályossá tették a vonatkozó szabályozást és joggyakorlatot, s így jelentős kihívások falait emelték a jogalkotás elé. A kezdetekkor ezeket a kihívásokat – a törvényhozás ellenállása miatt – a Kormányzatnak, és még inkább a Honvédelmi Minisztérium és a Honvédség igazságügyi tisztikarának kellett a rendeleti szintű részleges újraszabályozás és jogfejlesztés útján orvosolnia.

Ez az időszak arra sarkallta az igazságügyi tisztek egy részét, hogy munkakörük jogi vonatkozásait behatóbban, tudományos igényességgel is megvizsgálják, aminek következtében a tényleges jogfejlesztés mellett a 20. századra már egy irodalmi felívelés mutatkozott meg, s kialakult egy a két világháború közötti idősokra már gyökereket verő tendencia, mely a tudományosan kiművelt jogalkotó-jogalkalmazó tisztikar felé mutatott. Ennek az állománynak a legkiemelkedőbb alakjai közé sorolható Cziáky Ferenc, Pap Kálmán, Fabinyi Gusztáv, Szilágyi Arthur, Kain Albert, Gábor Gyula, Gyórfy László, Gerő Gyula, valamint a civil büntetőjog terén is méltán elismert későbbi professzor, Schultheisz Emil.⁶

⁵ Lásd: Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kódifikáció tricentenáriuma*. Pécs: Kódex Nyomda, 2007. Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs: AndAnn kiadó, 2010. Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 2011. Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. Miskolc: ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, 2003.

⁶ A mértékadónak mondható, vagy specialitásuk miatt mellőzhetetlennek vélt művek közül kiemelnénk: Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Pécs: Dunántúl Kiadó, 1924. Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntetőjog*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Rendőr VI. évfolyamának 6. számából, 1936. Cziáky Ferenc, Levente Nándor: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békeében és háborúban*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1942. évi 11. számából, 1942. Gábor Gyula: *A szerb katonai büntető törvénykönyv*. Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1902. Gábor Gyula: *Tanulmányok a katonai büntetőjogból*. Budapest: Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1901. Gerő Gyula: *Jogi ismeretek, Tankönyv a M. K. honvéd nevelő és képzőintézetek számára*. Budapest: Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1917. Gyórfy László: *A katonai*

A második világháború után azonban a katonai jog felemelkedni látszó csillaga hirtelen hullt alá az állam- és jogtudományi vizsgálódások tekintetében, s mára már olyannyira perifériaként vált, hogy sajnos a kérdés jórészt éppúgy kikopott a jogi oktatás tananyagából, mint a tudományos diskurzusból és a szakirodalomból. Ezen áldatlan állapotot pedig tovább rontja az a tény, hogy a releváns – történeti – források elérhetősége meglehetősen nehéz egyrészről a megsemmisült iratok, másrészről pedig a jogterület fogalmi, történeti sajátosságainak, valamint jogforrásainak beható ismerete hiányában.

1. A KATONAI BÜNTETŐJOG TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉSÉNEK ALAPVONALAI

A hazai katonai büntetőjog történetének áttekintése – és a források tanulmányozása – előtt szükséges néhány olyan kitételrel élni, melyek a megértést segíthetik, mégha azok elsősorban a szerkesztő munkafogalmait és munkatételeit tükrözik is, nem pedig valamiféle tudományosan bejáratott és elfogadott, általános fogalmi rendszerre irányulnak.

Az elvi, fogalmi alapok tekintetében több részkérdést szükséges röviden megválaszolni ahhoz, hogy a történeti vizsgálódások terepére léphessünk. E tekintetben három kérdéskör határozható meg. Elsőként, hogy (1) miként értelmezendő a modern állam és a fegyveres erőszak viszonya, másodsorban, hogy (2) létezik-e katonai jog, és ha igen, akkor miként írható le, végül pedig, hogy (3) hogyan jelenik meg a katonai büntetőjog a katonai jog, illetve a hazai jogfejlődés rendjében.

Állam és erőszak kérdése tekintetében alapvetően azt mondhatjuk, hogy nem vagyunk nehéz helyzetben, mert a feladatunk csupán annyi – jelen keretek között – hogy kibontsuk a modern állam- és jogfogalmakat, hiszen szinte mindegyikben benne rejlik az államot előfeltételező jelleggel az erőszak, illetve az erőszakkal való fenyegetés. A történelmi fejlődés alapján ugyanis az állam – eddigi és kortárs tapasztalataink szerint – elképzelhetetlen erőszak nélkül.⁷ Ezt a történelmi tapasztalatokon és tanulságokon túl a modern államfogalmak is alá támasztják. Az állam fogalma ugyan rendkívül sokrétű és rendszeresen megújuló viták tárgyát képezi, mégis ha alaposan megvizsgáljuk a versengő fogalmakat, úgy vélem megtalálhatunk legalább egy elemet, amely minden vitákon felül áll. Ez az elem a törvényesített és intézményesített erőszak szükségessége. Ezt legplasztikusabban Max Weber írta le a legitim fizikai erőszak

büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Budapest: Pallas, 1925. Györffy László: *Értekezések a katonai büntetőjog köréből.* Pozsony: Magánkiadás, 1913. Jilly László: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban.* Budapest: Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1943. évi 1. számából, 1943. Kraus Kálmán: *Főtárgyalás a haditörvényszék előtt.* Budapest: Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1913. Levente Nándor: *Bírósági szervezet és eljárás a hadrakelt seregnél.* Budapest: Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések 1942. évi 1-2 számából, 1942. Pap Kálmán: *A katonai büntető és fegyelmi fenyítőjog kézikönyve.* Budapest: Grill Károly Bizománya, 1888. Pap Kálmán: *Adatok a katonai büntető igazságszolgáltatás reformjához.* Budapest: Grill Károly Bizománya, 1890. Pap Kálmán: *A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban.* Budapest: Grill Károly Bizománya, 1890. Szilágyi Arthur Károly: *Értekezések a katonai jog köréből.* Budapest: Grill Károly cs. és kir.udv. könyvkereskedése, 1896. Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1923. Osváth Ferenc: *Katonai büntető törvénykönyv.* In Angyal Pál, Isaák Gyula: *Büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941. Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény zsebkönyve.* Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, 1943. Martin Damianitsch: *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich.* Wien: Wilhelm Braumüller, 1861.

⁷ Hasonló álláspont képvisel Samuel P. Huntington és Balogh László Levente is. Lásd: Samuel P. Huntington: *A katonai és az állam.* A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája. Budapest: Zrínyi kiadó – Atlanti kutató és kiadó, 1994. Balogh László Levente: *Állam és erőszak.* In Politikatudományi Szemle 2011/1. szám 119-132. o.

monopóliumával,⁸ azonban ez az elem épp úgy jelen van Kelsen jogászai,⁹ valamint Schmitt politikai államfogalmában,¹⁰ mint Thomas Hobbes,¹¹ vagy épp Karl Marx, Friedrich Engels, valamint Lenin államról alkotott nézeteiben.¹²

⁸ „A modern államot szociológiailag végső soron csak a sajátos eszközével definiálhatjuk, mely minden politikai szervezet jellemzője: a fizikai erőszakkal. [...] Az erőszak természetesen nem az állam szokásos vagy egyetlen eszköze - erről szó sincs -, hanem igenis a rá jellemző specifikus eszköz. Éppen ma különösen bensőséges az államnak az erőszakhoz fűződő viszonya. A múltban a nemzetségtől kezdve a legkülönbözőbb szervezetek tekintettek teljesen normális eszköznek a fizikai erőszakot. Ma viszont azt kell mondanunk, hogy az állam az az emberi közösség, amely egy bizonyos területen belül - ez a "terület" hozzátartozik az ismertetőjegyehez - a legitim fizikai erőszak monopóliumára (sikerrel) tart igényt. A jelenkor sajátossága ugyanis az, hogy bármely más szervezetnek vagy személynek a fizikai erőszakhoz való jogát csak annyiban ismerik el, amennyiben az állam a maga részéről engedélyezi alkalmazását: az állam számít az erőszakhoz való »jog« egyedüli forrásának.” Max Weber: *A politika mint hivatás*. In Max Weber: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998. 156-157. o.

⁹ „Az állam és a jogrend azonossága nyilvánvaló a tény alapján, hogy még a szociológusok is »politikailag« szervezett társadalomként jellemzik az államot. Mióta a társadalom – mint egység – szervezetekből létrejött, sokkal helyénvalóbb az államot úgy definiálni, mint »politikai szerveződést«. Egy szervezet egyben rend is. De miben rejlik ennek a rendnek a politikai karaktere? Abban a tényben, hogy ez egy kényszerrend. Az állam egy politikai szerveződés mert egy olyan rend, amely szabályozza az erőszak alkalmazását, oly módon, hogy monopolizálja az erőszakot. Ez azonban, ahogy láttuk, a jog egyik alapvető tulajdonsága. Az állam egy politikailag szervezett társulás, amely közösségszerűen szervezett a kényszerrend által, és ez a kényszerrend a jog.” Hans Kelsen: *General theory of law and state*. Cambridge: Harvard University Press, 1949. 189-190. o. (A szerző fordítása.)

¹⁰ „...egy normális állam teljesítménye mindenekelőtt abban áll, hogy az államon és területén belül létrehozza a teljes megelégedettséget, fenntartja a »nyugalmat, biztonságot és rendet« és ezáltal normális helyzetet teremt...” Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002. 31. o.

¹¹ „Az embert (aki természettől fogva szereti a szabadságot és a mások feletti uralmat) azoknak az önkorlátozó intézkedéseknek bevezetésére, amelyek közt, mint látjuk, az államban él, végső soron csakis az az ok, cél és szándék készíti, hogy ily módon önfenntartásáról és élete zavartalanabb folyásáról gondoskodjék. Vagyis szabadulni akar abból a nyomorúságos hadiállapotból, amely – mint említettem – az ember természetes érzelmeinek mind az ideig szükségszerű következménye, amíg nincs valamilyen látható hatalom, hogy kordába tartsa, a büntetéstől való félelem eszközével megállapodásai teljesítésére ... kényszerítse. [...] És a megállapodások kard nélkül pusztán szavak, nincs erejük rá, hogy akár csak a legcsekélyebb biztonságot is nyújtsák nekünk. Következésképpen ha nem jön létre semmiféle közhatalom, vagy ha az nem elég erős, hogy biztonságot nyújtson nekünk, minden ember mindenki mással szemben saját biztonsága érdekében törvényesen és joggal a maga erejére és képességére támaszkodik – tekintet nélkül a természeti törvényekre (amelyeket mindenki amúgy is csak akkor volt hajlandó betartani, ha ezt biztonsággal megtehetette). [...] Ez több az egyetértésnél és összhangnál: ez mindenkinek egy és ugyanabban a személyben megtestesülő igazi egysége, amely mindenkinek mindenkivel kötött megállapodása útján jött létre, mintha mindenki mindenkinek ezt mondta volna: felhatalmazom ezt az embert vagy ezt a gyülekezetet, ráruházván azt a jogot, hogy kormányozzon engem, feltéve, hogy te is ráruházod ezt a jogot, és minden cselekedetére felhatalmazást adsz. Az ennek megtörténtével egyetlen személyé egyesült sokaságot államnak, latinul civitasnak nevezünk. És így születik meg az a nagy Leviatán vagy hogy tiszteletteljesebben fejezzem ki magamat, az a halandó isten, amelynek – a halhatatlan Isten fennhatósága alatt – békénket és oltalmunkat köszönhetjük. [...] Ebben rejlik az állam lényege, amely – hogy meghatározzuk – egyetlen személy, akinek cselekedeteit illetően egy nagy emberi sokaság minden egyes tagja egymással kötött kölcsönös megállapodás alapján megbízónak tekint magát avégett, hogy e személy mindannyiunk erejét és eszközeit a béke és a közös védelem érdekében úgy használhassa fel, ahogy célszerűnek tartja.” Thomas Hobbes: *Leviatán*. (Fordította: Vámosi Pál.) Kolozsvár: Polis kiadó, 2001. 193-198. o.

¹² „Minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Szabad és rabszolga, patricius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött. [...] A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoázia közös ügyeit igazgató bizottság. [...] A burzsoázia szakadatlan harcban áll: kezdetben az arisztokráciával, később magának a burzsoáziának ama részeivel, melyeknek érdekei ellentmondásba kerülnek az ipar haladásával; állandóan harcol minden idegen ország burzsoáziájával.” Marx-Engels: *A kommunista párt kiáltványa*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1976. 38-39., 41., 52. o.

„Az állam tehát egyáltalán nem a társadalomra kívülről rákényszerített hatalom; épphogy kevésbé „erkölcsi eszme valósága”, „az ész képe és valósága”, mint Hegel állítja. Az állam, ellenkezőleg, a társadalom terméke bizonyos fejlettségi fokon; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentétekre hasadt, amelyeknek leküzdésére képtelen. [...] jellegzetessége olyan közhatalom létesítése, amely már nem esik közvetlenül egybe az önmagát fegyveres hatalomként megszerző lakossággal. Ez a külön hatalom, ez a közhatalom azért szükséges, mert a lakosság öntevékeny fegyveres szervezete a lakosságnak osztályokra

Történelmi tapasztalataink ugyanis azt mutatják, hogy a politikai-katonai harc és vele az erőszak történetileg vált az állam immanens részévé,¹³ ezért az állam elképzelhetetlen az erőszak, illetve a kényszer alkalmazására, vagy az azzal történő fenyegetésre irányuló eljárások nélkül. Ideális és kívánatos volna, ha az állam alapja nem az erőszak lenne, de a történelmi és a kortárs valóság is ezt az alapot követeli meg, amit az emberről és az emberi társadalomról alkotott filozófiai nézetek is széles palettán igazoltak az ókortól egészen napjainkig.

Intézményi és antropológiai szempontból tekintve tehát az állam alapvető fogalmi eleme az erőszak. Az állam a maga erőszak-alkalmazó, illetve azzal fenyegető szervezeteivel, pontosabban az ezek által gyakorolt, igazolt és törvényes erőszakkal tartja fenn a társadalom rendjét. Mondhatnánk azt is, hogy a társadalmat fenyegető illegitim erőszak ellen az állam a minősített erőszakkal veszi fel a harcot. Az állam helyzete ezért paradox: az erőszak egyszerre oka és okozata létezésének, persze nem azonos minőségben, nem azonos jelleggel és nem azonos kiterjedésben.

Mindezekre figyelemmel igazolni látszódik azon előfeltevés, miszerint a katonai karakterű szervek az állami lét legalapvetőbb önfenntartó és önvédelmi intézményei, amelyekkel az állam képes a korlátlan és önkényes erőszak megakadályozására, legyen az külső, vagy belső eredetű.

Ehhez a funkcióhoz azonban értelemszerűen többlet jogosítványok kellenek, melyek homlokterében az a jogkör áll, hogy a katonai karakterű szervekre ruházza az állam azt a jogot, hogy a közjó védelmében a törvények adta keretek között akár a legalapvetőbb emberi jogokat is korlátozzák a fizikai erőszak adott esetben emberi élet kioltásáig terjedő alkalmazásával. Ez a többlethatalom olyan szabályozást és olyan garanciákat követel meg, amelyek egyszerre jelentenek védelmet az egyéni kilengések és devianciák, valamint a – történelmünk során sajnos megismert – szervezeti torziók ellen. Innen nézve válik fundamentális kérdéssé a katonai karakterű szervek jogi szabályozása, a katonai jog.

A *katonai jog* kérdésköre tekintetében az első megállapításunk az lehet, hogy bár használjuk ezt a fogalmat, de kimunkált és általánosan elfogadott tartalma nincsen. Ezt a megállapítást alátámasztják a különböző jogi lexikonok a kiegészítés korszakától egészen napjainkig.¹⁴ A katonai jog tehát jelen keretek között egy munkafogalomként ragadható meg, s

szakadása óta lehetetlenné vált.” Friedrich Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. In *Marx-Engels válogatott művei, második kötet*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1963. 287-288. o.

„Kialakul az állam, külön hatalom jön létre, létrejönnek a felfegyverzett emberek külön alakulatai; és minden forradalom, amikor szétrombolja az államgépezetet, szemléltetően megmutatja, miképpen igyekeznek az uralkodó osztály felújítani a felfegyverzett emberek őt szolgáló külön alakulatait, miképpen törekszik az elnyomott osztály hasonló, új szervezeteket létrehozni, amely alkalmas arra, hogy a kizsákmányoltakat és ne a kizsákmányolókat szolgálja. [...] Az állam különleges hatalmi szervezet, valamely osztály elnyomására szolgáló erőszakszervezet.” Lenin: *Állam és forradalom*. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1973. 16., 35. o.

¹³ Ezt részint igazolja Fernand Braudel azon gondolata, miszerint: „Valóban csodálatos történelem ez, mely szorosan kötődik az emberek munkájához, illetve a külső közeggel és az önmagukkal vívott harcban elért igen lassú haladáshoz.” Fernand Braudel: *A kapitalizmus dinamikája*. Budapest: Európa könyvkiadó, 2008. 25. o.

¹⁴ Lásd: Lamm Vanda (szerk.): *Jogi Lexikon*. Budapest: Complex kiadó, 2009. Hargitai József: *Jogi Fogalomtár*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005. Pomogyi László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. Budapest: M-érték Kiadó Kft., 2008. Szabó Imre: *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia II. Kötet, (K-Z)*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1980. Pauler Tivadar: *Jog- és államtudományok encyclopédiája*. Pest: Atheneum, 1871. Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon hat kötetben. IV. kötet, (Halászyürri-Kitonich)*. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1903. *Magyar Lexikon. Az egyetemes ismeretek encyklopédiája. IX. Kötet*. Budapest: Wilckens és Waidl Kiadóhivatala, 1882. Révai Nagy Lexikona XI. Kötet, (Job-Kontúr). Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1914. Révai Nagy Lexikona IX. Kötet, (Gréc-Herold). Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1914.

ebbe mindazon jogi szabályozókat és viszonyokat értjük, melyek az állam katonai karakterű szerveire, azok jogállási sajátosságaira, struktúrájára, működésére, irányítására, felügyeletére és belső viszonyrendszerére vonatkoznak. Mint ilyen nem kezelhető önálló jogágként, vagy jogterületként, azonban elvitathatatlanul mutat olyan szignifikáns sajátosságokat a szabályozott viszonyok tekintetében, amelyek indokolják az elkülönült kezelést, még annak ellenére is, hogy a szóban forgó viszonyok sok esetben egymástól élesen eltérő jogágak és jogterületek körébe sorolhatók.

A katonai jogon belül természetszerűen elhatárolhatóak különböző alrendszerek. Ilyenként kezelhetők a sajátos igazgatási területek – mint a katonai igazgatás, honvédelmi igazgatás –, a jogállási szabályozás – a katonai szolgálati jog –, és végül, de nem utolsó sorban, a katonai büntetőjog, amelyre a büntetőjog önállóan kezelhető, sajátos területeként tekintek.

Kiemelendő, hogy a történeti források egészen a 20. századig bezárólag késznek mutatkoztak a katonai jogot és a katonai büntetőjogot szinonimaként használni, vagy legalábbis a katonai jog fogalmát oly módon kezelni, hogy abba beleértsék a katonai büntetőjogot is. Bár ez utóbbi nézőpontnak megvannak az ésszerű okai, mégsem követendő. Erre tekintettel a „katonai büntetőjog legtágabb – történetileg is leíró – fogalma a katonákra vonatkozó anyagi, eljárásjogi és büntetés-végrehajtási jogszabályokon túl, szerves kapcsolatban áll mindazon tényezőkkel, melyek az adott jogszabályokban foglalt körülményeket nem tisztán jogi eszközökkel határozzák meg. Ilyen formán a mindenkor katonai büntetőtörvény egy tükör, melynek képe jogszabályok mellett, a katonai nevelés és tisztképzés alapelveiből, a hadsereg struktúrájából és jellegéből adódó sajátos – egyben nemzeti – mentalitásból, »a katonai hierarchiában elhelyezkedő vezetőktől származó belső szabályozókból, vagy a katonai életviszonyokat jellemző, sokszor íratlan erkölcsi elvekből, szokásokból« áll össze.»¹⁵

A fogalmi alapvetések után fontos megjegyezni, hogy jelen tanulmány célja a magyar katonai büntetőjog szabályozási természetét áttekintetni az 1867 és 1945 közti időszak vonatkozásában. Ennek elősegítése és az olvasó általi esetleges további vizsgálódások megkönnyítése érdekében az egyes korszakok meghatározónak tartott szakirodalmi forrásainak megjelölése mellett egy önálló korszakolás is szükségesnek mutatkozott, amely csak részben esik a hazai jog- és alkotmánytörténetben használt korszakhatárok rendszerével. Ennek megfelelően az az álláspontom, hogy a magyar katonai büntetőjog korszakai a következők:

- (1) Szent István államalapításától 1526-ig,¹⁶
- (2) 1526-tól a Rákóczi Szabadságharcig,¹⁷
- (3) A Rákóczi Szabadságharc kora,¹⁸
- (4) 1711-1867-ig (anyagi jogi értelemben 1855-ig),¹⁹

¹⁵ Farkas Ádám: *Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története*. In Sulyok Gábor (szerk.): *Optimi Nostris*. Győr: Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft. 2009. 114. o.

¹⁶ Ebben a korszakban a katonáskodókra vonatkozó külön törvényi szabályok nem tekinthetők a jogrendszer szintjén meghatározónak, azonban – a nemesség jogaival és kötelezettségeivel szinopszisban – megmutatják e viszonyok sajátosságait és külön kezeltségét.

¹⁷ A második korszakban már egyre nagyobb számban jelennek meg az elkülönült törvényi szabályok, majd a különböző rendtartási, szolgálati jellegű szabályzatok, melyek már mondhatnánk azt is, hogy egyfajta prekodifikációs korszak felé mutatnak, nem ritkán megelőzve a „civil” büntetőjog hasonló tendenciáit.

¹⁸ A Rákóczi korszak kiemelése annak érdemi áttörést hozó katonai jogalkotására tekintettel indokolt, mivel bár modern értelemben vett kodifikációról még nem beszélhetünk, olyan előremutató és rendszerjellegű szabályalkotás történt ebben az időszakban, amely élenjáró volt a magyar jogfejlődés egésze felől nézve is.

- (5) 1867-1912-ig,²⁰
- (6) 1912-1930-ig,²¹
- (7) 1930-1961-ig,²²
- (8) 1961-től napjainkig.²³

Ezen korszakolás kialakításában zsinórmértékül szolgáltak a katonai büntetőjog terén bekövetkező szabályozási, majd kodifikációs, illetve szervezeti változások jelentősebb eseményei, melyeket a magyar alkotmány- és a köztörténet korszakolására tekintettel próbáltam rendszerben értelmezni.

E fogalmi, módszertani alapvetéseket követően rátérhetünk a konkrét történelmi áttekintésre, melynek alapját a premodern előzmények áttekintése adja, melyre felépíthető az 1945-ig terjedő időszak magyar honvéd-katonai büntetőjogának történelmi vázrajza.

2. A KATONAI BÜNTETŐJOG TÖRTÉNELMI GYÖKEREI

A katonai büntetőjog vonatkozásában azt mondhatjuk, hogy „*a mi él és tovább élni akar, az a fejlődés törvénye alól magát el nem vonhatja. A hadsereggel együtt született, tehát már a történet előtti idők óta élő katonai büntetőjog is (noha a jogtudományi elmélet vele mindeddig fölöttébb keveset foglalkozott) a fejlődés különféle mozzanatain ment át.*”²⁴ Katonai büntetőjogról tehát lényegében attól fogva beszélhetünk az emberiség történetében, mióta az csoportos, szervezett hadakozásra társadalmi fejlettsége révén képessé vált.²⁵ Persze a mai, jogterületi tagozódás szerinti, modern értelmű és tartalmú katonai büntetőjog álláspontunk szerint csak később jelent meg,²⁶ mégis elvitathatatlan, hogy annak

¹⁹ Az 1711-et követő időszak a modern értelemben vett kodifikációt megelőző, osztrák jogi időszak, amelyre a zsoldoseregek megfélemezését szolgáló szabályok dominanciájából felnövekvő, abszolutisztikus jogalkotás a jellemző, külön kiemelve Mária Terézia katonai szabályzatait.

²⁰ Az 1867-től 1912-ig tartó időszak az alkotmányosság helyreállítását követően, az önálló nemzeti katonai kodifikációért vívott politikai harc kora, melynek mögöttes jellemzője a kormányzat által megvalósított – rendeleti szintű – jogfejlesztés.

²¹ Az 1912-től 1930-ig terjedő időszak a „felemás” kodifikációs sikerek kora, amelyben a nemzeti eljárásjogi jogalkotás 1912-ben megtörténik, az anyagi jog szabályozása azonban 1930-ig nem valósul meg, s így az első világháború évében hatályba lépő modern és haladó eljárásjogi kódexnek még a megtorló szemléletű, osztrák, 1855-ös törvénykönyv szabályait kellett érvényre vinnie.

²² Az 1930-tól 1961-ig terjedő időszak az elkülönült, önálló, mintaeértékű nemzeti katonai büntető kodifikáció kora, melyben a katonai büntetőjog egészének kifinomult és elkülönült szabályozása végbe megy, vagyis a katonai büntetőjog rendszere teljességgel megújul és jelentős – példaértékű – jogfejlesztésen megy át, a leginkább megfelelő a történelmi hagyományoknak és követelményeknek.

²³ Az 1961-től kezdődő és lényegében máig tartó időszak az elkülönült nemzeti jogalkotás hagyományaival szakító időszak. Az korszakhatáron ez a szovjet típusú egységesítő büntetőtörvénykönyv-modell átvételét jelentette, amely szabályozási modellt – a történelmi előzmények feltárását és feldolgozását, valamint a tudományos megalapozottságot igénylő koncepcióalkotás hiányában – a katonai büntetőjog jogállami revíziója sem vetett el.

²⁴ Pap Kálmán: *Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés*. In Angyal Pál (szerk.): *Bűnügyi Szemle I. kötet*. Pécs: 1923. 8.o.

²⁵ Ez különösen akkor válik érthetővé és elfogadhatóvá, ha legalább csak a példák szintjén áttekinthetjük a történelemben a nagy fordulatok katonai szervezési teendőit, melyekkel szükségképpen együtt járt a katonai erők fegyelmzésének különleges jogi eszközparkja. Lásd: Farkas Ádám: *A totális védelemről*. In Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2013*. Győr: Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013. pp. 153-168. Farkas Ádám, Horváth Lívia: *Zuhanó pályán csúcsra járva*. In *De iurisprudentia et iure publico 2013/3. szám*. (<http://dicip.hu/wp-content/uploads/2013-3-02.pdf>)

²⁶ Ami magától értetődő, ha figyelembe vesszük a jogforrások tanúbizonyossága mellett azt is, hogy például Werbőczy a *Tripartitum* Előbeszéd 4. címében a hadijogban egyesíti a katonai és a katonai büntetőjogot. „*A hadijog a hadindítás szertartása, a szövetség megkötése, s adott jelle az ellenség megrohánása. Továbbá a katonai büntetett megfenyítése (azaz megbüntetése), ha ki helyét meg nem állja. Továbbá a zsoldfizetés módja, a méltóságok fokozata, jutalmakkal megfizetés, például midőn dícskoszorúval, vagy arany lánczszal ajándékoznak meg valakit. Továbbá: döntés a hadi zsákmány felett és ennek igazságos elosztása a személyek*

gyökerei a legkorábbi társadalmakig nyúlnak vissza, s hogy annak elvei, illetve a vele szemben támasztott társadalmi elvárások pontosan ezekből az időkből öröklődtek hagyományként az utókorra szorosan összefonódva a fegyveres testületeket szabályozó katonai joggal.²⁷

Ezt az álláspontot igazolnak látjuk a fentiekén túl a közismert aforizmában is, melyet Iuvenalis intézett korához és az utókorhoz, vagyis, hogy „*Quis custodiet qui ipsos custodes?*”²⁸ Ezen gondolatot lényegében a katonai büntetőjogért való társadalmi kiáltás egyik legkorábbi ránk maradt emlékeként is értelmezhetjük, melyet jogtörténeti tényeken alapulva erősít meg a római jogi eredet is.²⁹ A Digesta 49. könyvének *De re militari* című 16. fejezete kapcsán jegyzi le Varga Péter, hogy „*az úgynevezett katonai jog a közjog részét alkotta Rómában is [...] Nyilvánvaló, hogy egy olyan fejlett jogi kultúrával rendelkező állam, mint Róma, a katonáskodást sem hagyhatta teljesen szabályozatlanul...*”³⁰ Ezt a ténymegállapítást egyébként megerősíti Vincze Miklós is, mikor a római katonai jog szabályozását ismerteti. E körben a fent említett forrásra hivatkozva jegyzi le egyebek mellett, hogy „(D.49.16.2.) *A katonák által elkövetett bűncselekmények különösek vagy általánosak, így a büntető eljárás is különös vagy általános lehet. Különös bűncselekmények, amelyeket az ember katonaként követ el [...]*.”³¹

A római eredet illetően ismertetése még hosszan folytatható lenne, azonban jelen mű céljai okán ettől eltekintek. Fontosabb azonban kiemelni, hogy a Római Birodalom bukásával Nyugat-Európára, majd Bizánc elestével Európa egészére nézve ez a fajta szabályozás évszázadokra a feledés homályába veszett. Ez persze nem jelenti az ilyen módon kimunkált katonai jog, illetve a katonai büntetőjog szabályozásának szerinte foszlását, csupán annak háttérbe kerülésével azonosítható.³² Ismeretes például Lewis H. Morgan álláspontja,³³ melyet a hazai jogtörténettudományban Mezey Barna tankönyve is képvisel, miszerint őseink és a hasonló nomád törzsi népek úgynevezett fegyveres demokráciákban éltek.³⁴

Ezen álláspontot úgy értelmezhetjük, hogy a nomád társadalom jogképes – azaz fegyverképes – tagjaira vonatkozó jog, katonai jog volt, így lényegében a katonáskodó társadalmak általános joga egyfajta katonai jog, büntető joga pedig katonai büntető jog volt, melynek homlokterében a hadakozó nemzet katonai erejének és rendjének oltalma állt.³⁵ Ha szkepszissel fordulunk is e nézethez, akkor is el kell fogadnunk, hogy a fegyverképességen nyugvó nomád társadalmakban, illetve ezeket követően a fegyverképességhez, fegyveres szolgálathoz szorosan kötődő kora feudális állam királyi jogalkotásában a katonai jelleg különleges jogi státuszt alapozott meg,

minősége és munkája szerint; és a fejedelem részesedése.” Werbőczy István bármaskönyve. Budapest: Farkas Lőrincz Imre Könyvkiadó, 2006. 56. o.

²⁷ Már Jusztiniánusz császár is kiemelten kezeli a fegyveres erő és a jog közös fontosságát, mikor lejegyzi, hogy „*A császári felségnek nemcsak fegyverekkel kell ékesítve lennie, hanem törvényekkel is fel kell fegyverkezve lennie, hogy mind a háború, mind a béke idejében helyesen tudjon uralkodni [...]*” Jusztiniánusz császár intéstíciói négy könyvben (<http://mek.oszk.hu/01400/01402/01402.pdf>) 4.o.

²⁸ „Ki őrzi az őrzőket?” – Decimus Iunius Iuvenalis római költőnek, szatíra írónak tulajdonított gondolat.

²⁹ A római kor katonai büntetőjogáról lásd: Győrffy László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*, Pallas, 1925, Budapest, 64-73. o.

³⁰Varga Péter: *De re militari*. In Tóth Károly (szerk.): *Acta Juridicata et Politica*. Szeged: 1999. 3.o.

³¹Vincze Miklós: *A katonai büntetőjog kétezer éves tükré*. In *Ügyészek lapja* 2006. 6. szám, 36. o.

³² A kora középkor katonai büntetőjogáról lásd: Győrffy László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 74-75. o.

³³ Bővebben lásd: Morgan H. Lewis: *Ancientsociety*. Chichago: Charles H. Kerr&Comapny, 1877.

³⁴ Lásd: Mezey Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003. 23. o.

³⁵ Nyilván e tétel értelmezése a mai szemléző számára sem lehetetlen, mert gondoljunk csak ehelyütt a rendkívüli jogrend katonai fenyegetéshez kötődő intézményeire, s a katonai büntetőjog azon nemzetközi – de uralkodónak nem nevezhető – tendenciáira, melyek értelmében a katonai igazságszolgáltatás csak a rendkívüli jogrendben aktivizálható.

melyből különleges – legalább részben katonai – jogi kötelezettségek és megoldások következtek.³⁶

A kora középkor évszázadait követően aztán a területi államok megszilárdulásával és a központi hatalom folyamatos erősödésével újra megjelentek a katonákra vonatkozó, az általános – civil – normákhoz mérten különleges szabályok, vagyis más formában, de újra kezdetét vette a katonai büntetőjog elkülönülése, fejlődése. Fontos azonban kiemelni, hogy a modern értelemben vett önálló fejlődés és elkülönülés csak a 17-18. századtól vált plasztikussá. Ezt a jelenséget azonban a magyar jogtörténetben kiválóan figyelemmel kísérhetjük.

3. A HAZAI KATONAI BÜNTETŐJOG FEJLŐDÉSÉNEK ÁTTEKINTÉSE A KIEGYEZÉSIG

A szakirodalom a katonai demokrácia³⁷ korát követő időkre nézve lejegyzí, hogy „*az államalapítást közvetlenül követő korban jelentős különbségként jelentkezett, hogy megszűnt a vándorló magyarságot jellemző »minden ember katoná« szemlélet, és felállításra került az ún. királyi haderő. [...] Az mindenképpen valószínűsíthető, hogy az állandó királyi haderőben, illetve a korabeli közigazgatási szervezeteknél, a vármegyékénél működő katonai alakulatokban már jelen volt a konkrét fegyelmi és büntető hatalom.*”³⁸ E korszak vonatkozó írásos forrásokban kevésbé gazdag, azonban mint fentebb már leírtam, a királyi jogalkotás megerősödésével a ránk maradt források száma is megnövekedett³⁹, így a korai magyar katonai büntető igazságszolgáltatás történetének kutatói már egyre több konkrétumra leltek kutatásaik során.⁴⁰

„*A honfoglalást követően az 1000-1526-ig terjedő időszakban a hadúri jogokat a király gyakorolta, csakúgy mint a bírói felsőbbbségi jogot. A legtöbb írott forrás az Országos Törvénytárban található, amely Szent István korától tartalmaz a katonákra vonatkozó büntető jogszabályokat. [...] Zsigmond korából már összefüggő hadiszabályzat is maradt ránk, amelyet 1427-ben emelt törvényerőre a király.*”⁴¹ Őri Gábor ezen az alapon joggal mondhatja, hogy Zsigmond és Mátyás korát aztán a katonai büntetőjog történetében eseménydús korszak követte.

³⁶Ezt támasztja alá egyebek mellett a Képes krónika, mikor lejegyzí, hogy „bírák is választottak maguk közül egyet, a Torda nembeli Kádár nevezetűt [...]. Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek, táborszerte így kiáltott a hírnök szava, így gyűjtötte seregbe a hunokat: »Isten és az egész község szava, hogy ki-ki fegyveresen, vagy ahogyan van, pontosan megjelenjék a megadott helyen, hogy meghallgassa a község parancsát és tanácsát.« Aki pedig semmibe vette a parancsolatot és ennek kellő okát nem adta, szittyá törvény szerint karddal vágták ketté, számúzték, vagy irgalmatlanul közönséges rabszolgaságba taszították.” A magyarok első bejövetele pannóniába. In Tarján Tamás (szerk.): *Képes krónika*. Budapest: Magyar Hírlap és Maecenas kiadó, 1993.

Emellett megidézendők Werbőczy István Tripartitumában a nemesség eredetéről írott gondolatok, melyek a Képes Krónikában írottakra hivatkozva és azokból levezetve mutatják ki a nemességet, mellyel szemben a szabadság állapotából azok szorultak ki, akik a véres kard körbehordozásának parancsát megtagadták és utódaikkal együtt örökös szolgaságra ítéltettek. Lásd: 1. rész 3. cím. In *Werbőczy István hármaskönyve*. Budapest: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 2006. 73-74. o.

³⁷ Az Árpádházi királyok korát megelőző időszak katonai büntetőjogáról lásd: Gyórfy László: *A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 104-109. o.

³⁸Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története*. In Jogtudományi Közöny 2007/június, 264-265. o.

³⁹ Az Árpádházi és vegyesházi királyok korának katonai büntetőjogáról lásd: Gyórfy László: *A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 110-123. o.

⁴⁰ Erről az időszakról bővebben lásd: Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Budapest: Dunántúli Kiadó, 1924. 15-20. o.

A központi hatalom megszilárdulásának katonai büntetőjogáról lásd: Gyórfy László: *A katonai büntetőjog bölcsellete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 76-87. o.

⁴¹Őri Gábor: *A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig*. In *Ügyészek lapja* 1994/4. szám, 76. o.

Elvitathatatlan, hogy az ország három részre szakadását követő évszázadok a dinamikus katonai büntetőjogi fejlődést közvetlenül megelőző, mondhatni prekodifikációs időszaknak tekinthetők.⁴² Ezt igazolja, hogy már a 17. század végén, 18. század elején megjelentek a különböző katonai regulák, majd a 19. – hazánk nemzeti kodifikációja esetén a 20. – századdal így, vagy úgy, de ezekre méltán építve kiteljesedtek a katonai büntetőjogi kodifikációk. Az említett regulák közül kiemelendő például Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma⁴³ és egyáltalában Erdély jogalkotásának fejlesztő hatása,⁴⁴ vagy épp az I. Lipót császár nevéhez köthető 1699. évi *Regulamentum Militare*.⁴⁵

Figyelemmel azonban hazánk alkotmánytörténetére, s különösen az osztrák befolyásra, a katonai büntetőjog tekintetében a jogtörténeti áttekintést II. Rákóczi Ferenc „*Regulamentum Militare*” és „*Edictum Universale*” címet viselő különálló, de egységet képező szabálygyűjteményével kell folytatnunk. A főként Kajali Pál főhadbíró kuruc szenátor és Ráday Pál kancellár munkássága nyomán született jogforrások jelenlegi ismereteink szerint az első elkülönült és szisztematikus magyar katonai rendtartási célzatú szabálygyűjteményt képezték több mint háromszáz esztendővel ezelőtt, mely rendszerben szolgálati, büntető anyagi és eljárási, valamint kifinomult – és talán nemzetközi vonatkozásban is példás – szervezeti szabályok egységben jelentek meg mintegy forradalmi áttörést hozva a hazai (katonai) jogfejlődésben.⁴⁶

Sajnálatos, azonban történelmi értelemben természetszerű, hogy a Rákóczi szabadságharcot követően újra az osztrák szabályozás⁴⁷ vált hazánkra nézve is irányadóvá.⁴⁸ Erről elmondhatjuk, hogy szellemében a Habsburg abszolutizmust közvetítette és a zsoldosseregben elharapódzó deviancia véres megfékezésére volt berendezkedve. E korszakból inkább az eljárási jogi normákat, különösen Mária Terézia eljárási törvényét a *Militär Halsgerichtsordnung* szokás említeni, tekintettel arra, hogy az lényegében hazánkban 1912-ig fennmaradt, s hogy még az 1930. évi II. törvénycikk vitája során is citálta számos képviselő, mint örökre emlékezetes negatív jogszabályi példát.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc során a katonai érdekeknek megfelelően elsődlegesen a katonai jogi szabályozások és a hadszervezés tekintetében ért csak el részeredményeket, igaz a hadügyész képzést előirányozták. Ezen időszak alatt azonban átfogó katonai büntetőjogi szabályozás eddigi kutatásaim alapján nem mutatható ki.

⁴² E korszak katonai büntetőjogáról lásd: Györffy László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 88-92. o.

⁴³ Lásd: Hausner Gábor: *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma*. In *Hadtörténelmi Közlemények* 2001/2-3. szám

⁴⁴ Lásd: Hautzinger Zoltán: *Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Pécs: Kódex Nyomda, 2007.

⁴⁵ Lásd: Rákóczy Rozália: *Regulamentum Militare*, 1699. In *Hadtörténelmi Közlemények* 1997/2. szám

⁴⁶ Bővebben lásd: Bögöly Gyula: *A katonai büntetőeljárás hatálya Rákócziától napjainkig*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Eperjes Krisztián: *Rákóczi „dogmatikája”*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Farkas Gyöngyi: *A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Herke Csongor: *A büntetőeljárás története az első magyar bűnvádi kodifikációig a Regulamentum Universale tükrében*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Kardos Sándor: *A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVII. században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Mezey Barna: *Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007. Tóth András: *A hadbírói eljárás szabályai a Regulamentum és az Edictum Universale-ban*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.

⁴⁷ A Habsburg-kor katonai büntetőjogáról lásd: Györffy László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925. 124-131. o.

⁴⁸ E korszak katonai jogáról és katonai büntetőjogáról bővebben lásd: Martin Damianitsch: *Handbuch der Strafgesetze für die k. k. österreichische Armee, nach Verbrechen und Vergehen geordnet*. Wien: Wilhelm Barumüller, 1849. Martin Damianitsch: *Handbuch des adelichen Richteramts für Militär-Richter*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1849.

4. A KODIFIKÁLT KATONAI BÜNTETŐJOG ARANYKORA 1855-TŐL 1945-IG

Ha a katonai büntetőjog fejlődéstörténeti áttekintéséhez a tényleges kodifikáltság, illetve a következetes és tartós jogalkalmazás követelményeit határozzuk meg fundamentumként, akkor ezen az alapon úgy vélem, hogy a fejlődéstörténetet a Kiegészéssel, pontosabban jogforrási okokból a korszakhatárként értékelendő 1855. évvel kell folytatnunk. Ennek oka, hogy a magyar katonákra, honvédekre nézve egészen 1931-ig az osztrák katonai büntető törvénykönyv volt hatályban, melyet Ferenc József császár 1855. január 15-én császári nyílt paranccsal léptetett hatályba, és amely a magyar törvényalkotás révén expressis verbis soha nem vált az alkotmányos magyar jogrendszer részévé,⁴⁹ miközben az eljárásjog kodifikációja 1912-ig nem történt meg, s így egy töredékes, Mária Terézia koráig visszanyúló szabályrendszer határozta meg az eljárásrendet.

Az 1855. évi kódexet, melyet általában a korabeli jogirodalom csak „osztrák” kódexként nevezett, előbb számos alkalommal a véderővitákban, utóbb, a századforduló éveitől, már önmagában véve is sokszor helyezett kritikák keresztüzébe a jogászai, jogalkotói réteg.⁵⁰ Nem lehet azonban elvitatni, hogy a Kiegészést követően a magyar országgyűlés egészen 1930-ig nem élt a jogalkotás lehetőségével,⁵¹ sőt, ahogy erre Szilágyi Arthur Károly helyesen hívja fel a figyelmet, többszörösen helybenhagyta a kódex alkalmazását.⁵² Ezt példázzák a véderőtörvények, a népfölkelésről szóló törvények, illetve a honvédségről szóló törvények, melyek útján a „katonai törvények”, vagy a „katonai büntető és fegyelmi szabályok” megfogalmazással a hazai jogrendszerbe az országgyűlés által be nem épített jogszabályra úgy hivatkoztak, hogy a jogalkalmazás számára egyértelmű volt mely – alkotmányos jogrendszerünkön tulajdonképpen kívül lévő – jogforrást kell alkalmazni, mintegy teret engedve a bírói szokásjognak.⁵³

Az eljárásjog tekintetében egy egységesen kimunkált kódex hiányában másabb volt a helyzet. Ennek felismerése úgy a törvényhozás napirendjeiből, mint a politikai törekvésekből, és nem utolsó sorban a kormányzati rendeletalkotásból kiütközik. A törvényhozás napirendjén ugyanis már 1867-68-ban megjelent a katonai bíróságok hatásköréről szóló törvénytervezet, amelyet a parlament – pont az alkotmányos rendszerben nem ismert katonai büntető törvényekre való hivatkozással – elvetett. Ez a törvényhozási közzjáték aztán 1873-ban is megismétlődött, s

⁴⁹ Az eredeti nyelvű szöveget lásd: Martin Damianitsch (erläuter): *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen von 15. Jänner 1855. für Kaiserthum Oesterreich*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1861.

⁵⁰ Már a véderővitában, majd azt követően a katonai bíróságok hatásköréről szóló vitákban, de többször ezektől függetlenül is felmerül a katonai büntetőjog kérdése. Emellett számos szakcikk és tanulmány foglalkozik a kérdéssel, így például: Bonts Gyula: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revíziójának kérdéshez*. Budapest: Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, 1891. Szilágyi Arthur Károly: *A katonai bíróságok hatásköre*. In Jogtudományi Közlöny 1914/35-36. szám. Szilágyi Arthur Károly: *Katonai bíráskodás kiterjesztése polgári egyénekre*. In Jogtudományi Közlöny 1914/41. szám. Kain Albert: *A katonai büntető eljárás reformjához*. In Jogtudományi Közlöny 1911/6. szám. Fabinyi Gusztáv: *A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revíziójához*. In Jogtudományi Közlöny 1890/41., 50., 51., 1891/2., 4., 6., 8., 10. szám.

⁵¹ Igaz a kormányzati szándék a jogalkotás előmozdítására kimutatható a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből. Lásd: MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1871.07.24. 33. ülés. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1875.06.18. 41. ülés. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1880.02.20. 9. ülés. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1881.07.03. 33. ülés. MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1882.06.13., 24. ülés.

⁵² Ez a jelenség a folyton kiújuló szakmai és politikai viták mellett a jogalkalmazás szempontjából is kritikus, hiszen a katonai büntető ítélezés a magyar alkotmányos jogrendszeren kívüli források alapján működött, így a magyar jogéleten és joggyakorlaton kívüli iránymutatásokat is figyelembe kellett vennie. Ilyen forrásként lásd: Martin Damianitsch: *Studien über das Militär-Strafrecht ins einem materiellen und formellen Theile*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1862. Martin Damianitsch: *Kriegsartikel für die k. k. österreichische Landarmee, Kriegsmarine und das Flottillenkorps von 15. Jänner 1855*. Wien: Verlag von Rud. Lechners k. k. Universitäts-Buchhandlung, 1855.

⁵³ Lásd: Szilágyi Arthur Károly: *Katonai bíráskodás kiterjesztése polgári egyénekre*. In Jogtudományi Közlöny 1914/41. szám, 417. o.

miközben a minisztertanács napirendjén újra meg újra felmerült ez a kérdés, a jogfejlesztésre nem nyílt más út, mint a rendeleti szintű – alkotmányosan szintén megkérdőjelezhető – szabályozás.

A nyíltparanccsal oktrojált osztrák anyagi katonai kódexről elmondható, hogy szabályozási rendszere meglehetősen kazuisztikus, azonban mindemellett arra a törekvésre enged következtetni, hogy a katonai bűncselekményeket a lehető legszélesebb körben szabályozza. Ezt példázza az is, hogy szabályozási rendszere nem csak a különleges katonai bűncselekményekre, hanem minden bűncselekményre kiterjedt, mintegy megkettőződést eredményezve ezzel a „polgári” bűncselekményekre nézve a Csemegi-kódex elfogadását követően. A széleskörű szabályozás célja vélhetően az volt, hogy egyrészt gátat vessen a korábban főként zsoldosvezérek által gyakorolt önkénynek, másrészt pedig hogy példastatuálásra alkalmas büntetési lehetőségekkel tartsa meg a vasfegyelmet. Mindezek mellett azonban a büntetések súlyozása és a túlrészletezően meghatározott tényállások a jogértelmezés kereteit kitágították és ezzel akár a jogalkotói szándék ellenében is teret engedhettek.

A kódex büntetési rendszere meglehetősen idejétmúlt volt – lásd: felkoncolás, megtizedelés, gúzsba kötés, stb. – még a maga korához viszonyítva is, melyet a neoabszolutista hatalomgyakorlás egyik kellékeként tarthatunk számon. Ezen anakronizmusról a századforduló előtt nem sokkal Gulner Gyula így fogalmaz: „*Az a katonai büntető törvénykönyv, t. ház, a mely, mint mondám, 1855. július 1-én »Für das Kaiserthum Oesterreich« életbe lépett és azon eljárás, melynek gyökerei visszanyulnak 1768-ig és a mely a legsúlyosabb intézkedéseket tartalmazza, talán már akkor is, midőn meghoztatott, anachronismus volt*”.⁵⁴ Különösen fontos az a körülmény, hogy a kódex több helyen tartalmazott rögtönbíráskodási klauzulákat, illetve szélsőséges esetben különböző felhatalmazó rendelkezéseket, mint például a katonai őr szinte korlátok nélküli lőfegyverhasználatra jogosító szabályát, vagy a gyávaság egyes eseteinél a parancsnokok felkoncolással kapcsolatos jogosultságait. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy „*jellegetes szabályozása a törvénynek, hogy amíg a büntettek a Csemegi-kódex szerint általában csak úgynevezett »gonosz szándékkal« követhetők el, addig a kisebb súlyú, és főleg speciális katonai büntettek és vétségek elkövetése nem a fenti »gonosz szándék«, hanem egyszerűen szándékos gondatlanságból vagy mulasztásból, sőt a gyávaság esetében még a lelkiállapot »el nem palástolása« révén is megvalósíthatók*”.⁵⁵ A kódex fő jellemzője, hogy tekintélyelvű, szabályozását a túlzott szigor és a rend minden áron való védelme és kikényszerítése jellemzi, amiből több helyen a tisztekkel szembeni túlzó részrehajlás, illetve a legénységi állománnyal szembeni garanciák gyengése is következik, amit csak fokoz, hogy a súlyosító körülmények felsorolása nyitott a kódexben, míg „*az enyhítő körülmények kizárólag taxatív felsorolásban szerepelnek*”.⁵⁶ Elmondható ugyanakkor, hogy az alárendeltek védelmére hivatott szabályok önmagukban véve előrelépést jelentenek a korábbi önkényes állapotokhoz képest, valamint, hogy bizonyos esetekben az előjárói tisztséggel járó többletkötelezettségeket is büntetőjogi relevanciával ruházták fel, bár a tisztek előjogai még így is kirívó védelemben részesültek.⁵⁷

⁵⁴ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, 1892. 148. o.

⁵⁵ Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. Miskolc: ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, 2003. 93. o.

⁵⁶ Kardos Sándor i.m. 2003. 96. o.

⁵⁷ Az 1855. évi osztrák katonai büntető kódex már a XX. század hajnalán is jelentős hiányosságokkal és kritikákkal kellett, hogy szembenézzen, melyeknek fő forrása az esetek többségében nem kizárólag a kiegyezést követő alkotmányos helyzet, illetve az önálló szabályozást kívánó nemzeti érzület volt, hanem a jogtudomány fejlettsége és haladó követelményei. Ezt támasztják alá mások mellett Gulner Gyula képviselőházi interpellációja Bialovszkuszky Géza és társai ügyében. Az 1892. március 12-én szombaton tartott képviselőházi ülés naplójában olvasható, hogy Gulner Gyula a Magyar Hírlap 1892. március 10-i számára hivatkozva ismerteti Bialovszkuszky Géza hadapród

Láthatjuk tehát, hogy az anyagi katonai büntető kódex komoly ellenzésre adott okot. Ezen azonban az eljárási szabályozás messze túltett. Evégre a katonai büntető eljárás kérdése azonban ne maradhatott érintetlenül. A katonai bíróságok hatásköréről szóló törvényjavaslatok parlamenti bukásai és a bécsi udvar ellenállása egyértelmű lépéseket követelt. Ezen lépéseket a magyar királyi kormányzat tette meg, amikor – alkotmányosan aggályosan ugyan, de a jó ügy érdekében – rendeleti úton lépett fel a katonai büntető eljárás szabályozása érdekében. A kormányzat és különösen a honvédelmi tárca rendeleti szinten próbálta rendezni mások mellett – a véderő törvény 54. §-a által kikényszerítve – a polgári hatóságok és a katonai eljárás közti finomhangolást,⁵⁸ a honvéd bíróságok illetékességének kérdését,⁵⁹ a honvédség igazságügyi szolgálatának szabályozását,⁶⁰ valamint a honvéd hadbírói tisztikar és a honvéd bíróságok szervezetének szabályozását.⁶¹ Az 1867-től 1912-ig terjedő időszakban több mint harmincnégy jelentősebb rendelet került kiadásra azzal a céllal, hogy a katonai büntetőjog területén a törvényalkotás által véghez nem vitt reformok egy részét, vagy legalábbis az átlátható szabályozást megvalósítsa.

Ezen időszakot követően jelentett politikai és jogfejlődési szempontból is áttörést az 1912. év, melynek folyamán az aktuálissá váló és jelentős viharokat kavaráó véderőtörvények kérdésköre mellett napirendre kerültek a közös hadsereg és a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló törvénytervezetek is. A budapesti köznyugalmat is megzavaró parlamenti csatározásokban – melyek során a karhatalmi intézkedések mellett merényletet kíséreltek meg Tisza István ellen –

hadnagy és társai ügyét, melynek lényege abban ragadható meg, hogy fent nevezett alakulatának századosa ismeretlen célból adott ki függelmi karakterű utasítást az alakulat egy másik katonájának a Bialovszkurszkyval történő kapcsolatok megszakítására, melyet az nem hajtott végre, hanem ismertetett a fent nevezettel. Bialovszkurszky ezután két hadnagy bevonásával kért közvetve magyarázatot a századostól és hívta fel az ügy lovagias elintézésére, melyre válaszul a százados a tiszthelyettest és segítőt függelmeértés miatt feljelentette. A bíróság ezt követően a vizsgálatot lefolytatta és az 1855. évi kódex szabályainak megfelelően a vádlottakat lefokozta és egyenként három évi börtönrre ítélte. (Lásd: Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, 1892. 147-149. o.)

Hasonlóan citálhatók Finkey Ferenc e téren talán legszeleesebb körben ismert mondatai: „*Sajnos a magyar katonai Btk. még mindig nincs készen, dacára annak, hogy ma már az 1855-iki osztrák katonai büntető törvény fenntartása igazán szűgyenfolttja az oly véres áldozatok árán elért nemzeti önállóságunknak.*” (Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1923. 16.o.)

Ugyanitt citálendő Bonts Gyula azon a reform szükségességét hirdető munkájában lejegyzett gondolata, miszerint „*hogy azonban a törvényhozás a közel mult évtizedben a katonai büntető igazságszolgáltatás intézményét ujja alkotni elmulasztotta, megbocsáthatatlan mulasztást képez.*” (Bonts Gyula: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revíziójának kérdéshez.* Budapest: Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, 1891. 317. o.)

Ezen kritikák mellett azonban célszerűnek tartom megidézni a korabeli szaksajtó egyik meghatározó lapját a Magyar Themist, melyben 1878-ban több cikk is megjelent a témakörben. Megjelent például egy rémhírre alapuló írás is, mely egy új katonai büntetőkódex megalkotását sürgette. A cikk szerint az a hír terjedt az országban, hogy a Boszniába bevonuló haderő egyik ezredében lázadás miatt a legsúlyosabb büntetést, az 1855. évi kódex rendszerében meghatározott megtizedelést alkalmazták, melyről a cikk ugyan közli, hogy rémhír, mégis felhívja a figyelmet a polgári büntető kódex „testvéreként” a katonai büntetőtörvény megalkotásának szükségességére. (*Magyar Themis*, a Magyar Jogászegyesülés Napilapja, 1878. augusztus 29.)

Emellett a Themis lehozott még két eljárással kapcsolatos közleményt is. (Lásd: *Magyar Themis*, a Magyar Jogászegyesülés Napilapja, 1878. október 24.)

⁵⁸ E körben kiemelhető például: A m. k. honvédelmi ministreiumnak 1867. sept. 6-án kelt rendelete. A m. kir. honvédelmi ministeriumnak 1867. okt. 29-ről kelt rendelete. A honvédelmi m. kir. ministerium 31.240. sz. alatt kelt körrendelete. A m. kir. igazságügyministernek 23.368. szám alatt valamennyi kir. ügyességhez, törvényszékhez és járásbírószághoz intézett körrendelete. A m. kir. igazságügyministernek 561. számú körrendelete.

⁵⁹ A m. kir. honvédelmi ministernek 1872. február 18-án 5279. sz. a. kelt rendelete.

⁶⁰ A honvédelmi minisztérium 3853/el. számú körrendelete.

⁶¹ A m. kir. honvédelmi ministernek 313/el. számú körrendelete.

végül elfogadták az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkeket, vagyis törvényes és alkotmányos úton megszületett az első önálló nemzeti katonai büntető eljárási kódex.⁶²

A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. törvénycikk az 1867-től a háttérben zajló jogfejlesztés vívmányait foglalta magában. A korábbi írásbeli, titkos, a terhelti jogok érvényesülését lényegében nem ismerő szabályozással szemben egy nyilvános, szóbeli, védőszabadságon, sőt sok esetben védőkötelezettségen nyugvó, részletesen meghatározott szabályozás jött létre, mely kimunkáltan határozta meg a katonai büntető igazságszolgáltatás sajátosságait úgy eljárási, mint szervezeti tekintetben. Az alkotmányos jogalkotás autonómiáját kiválóan tükrözi, hogy normál rendben a honvéd bíróságok önálló szervezete semmilyen formában sem volt alárendelve a közös hadsereg igazságszolgáltatási fórumainak, még a bírósági szervezet csúcán – a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék szintjén – sem.

A megújított eljárásrend 1914-ben lépett hatályba, vagyis a tűzkeresztségen a háború évei alatt esett át. Természetesen egy háború és különösen egy világégés során óhatatlanul megmutatkoznak a jogrendszer bizonytalanságai és visszasságai, a katonai büntető eljárás új törvényi rendszere azonban számos esetben példásan vizsgázott az emberségesség és racionalitás követelményeiből a háború évei alatt is.⁶³ Kimondhatjuk, a háború alatti és a háború utáni túlkapások és megtorlások döntő többsége nem a törvényes intézményrendszer által valósult meg, hanem önjelölt és csak a joglátszatba burkolózó entitások által, amelyek csúcsát a vörös- és fehér terror különböző különítményei és osztagai adták.

A katonai büntetőjog tekintetében a Tanácsköztársaság százharminchárom napja sajátos kilengést jelentett. Egyrészt ez idő alatt születtek a területet érintő rendeletek és utasítások, azonban ott ahol a szabályozás nem történt meg, a nagyfokú „bírói” szabadság érvényesült a politikai célok érdekében. Ebből következően sok esetben az, amit a Tanácsköztársaság idején katonai büntetőeljárásnévként neveztek, nem volt más, mint a hosszú harcok és törekvések eredményeként megszületett szabályozás megcsúfolása. Sajnálatosan ugyanez több a fehér terrort intézményesítő különítményről is elmondható a Tanácsköztársaság bukását követően.

Az 1920-as évek politikai konszolidációja, valamint a Trianoni kényszer-béke a katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás kérdéseit is megérintette. A magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk, a katonai büntető jogszabályokban megállapított értékhatároknak, valamint a pénzbüntetések és pénzbírságok ugyane jogszabályokban meghatározott mértékének ideiglenes felemeléséről szóló 1922. évi XVIII. törvénycikk és az az alapján kiadott rendeletek, valamint az 1925. évi XIII. törvénycikk a honvédségi igazságügyi szervezetének módosításáról voltak azok a meghatározó jogszabályok, amelyek a megváltozott körülményekhez igazították a katonai büntetőjog rendszereit. Mindeközben azonban már zajlott az anyagi katonai büntető törvénykönyv előkészítése is.

⁶² Bővebben lásd: Csóka Ferenc: *Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikkek keletkezésének története, 1911–1912.* In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. szám. 5-37. o. Farkas Gyöngyi: *A politika viharai közt született.* Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. szám. 38-35. o. Kelemen Roland: *A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bűnvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében.* In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. szám. 119-136. o.

⁶³ Lásd a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék következő határozatait: 52. sz. határozat, kelt: 1918. évi január hó 9-én a P. II. 687/17. számú ügyben. 53. sz. határozat, kelt: 1918. évi január hó 18-án a P. 722/17. sz. alatt. 57. sz. határozat, kelt: 1918. évi február hó 8-án a 64/18. számú ügyben. 58. sz. határozat, kelt: 1918. évi február hó 8-án 75/1918. számú ügyben. 60. sz. határozat, kelt: 1917. évi december hó 7-én a 482/191. sz. ügyben. 61. számú határozat, kelt: 1918. évi február hó 13-án a P. II. 6/12. sz. ügyben. 67. számú határozat, kelt: 1918. évi április hó 16-i napján a P. 73/18. sz. ügyben.

Magyarország első önálló anyagi katonai büntetőkódexét tehát a Tisztelt Ház az 1920-as évek második felében kezdődő előkészítést követően 1930-ra alkotta meg. A szóban forgó törvénykönyv az 1930. évi II. törvénycikk, melyhez életbeléptető és más – főként eljárási – törvényeket módosító jelleggel párosult az 1930. évi III. törvénycikk.⁶⁴

Az 1930:2. törvénycikk, vagyis az első önálló magyar anyagi katonai büntetőkódex, több tekintetben is figyelemre méltó újításokat hozott.⁶⁵ Egyrészt az általános rendelkezések körében már az első szakaszával rögzítette, hogy „*a katonai büntetőbíráskodás alá tartozó egyénekre mind a közönséges bűncselekmények, mind a katonai büntettek és katonai vétségek tekintetében a közönséges büntetőtörvényeket kell alkalmazni, amennyiben ez a törvény - a katonai büntetőtörvénykönyv, rövidítve: Ktbtk. - mást nem rendel.*”⁶⁶

„*E szabály mögött az a jogelméleti megfontolás állt, hogy addig, amíg a katonai büntetőjogban a polgári büntetőjogszabályoktól való eltérésnek csak annyiban lehet indokoltan helye, amennyiben azt a különleges katonai viszonyok és érdekek valóban megkövetelik, addig a katonai büntető eljárás terén a specialitás elve érvényesül...*” – írja Hautzinger Zoltán a norma eljárási jogi vonatkozásáról. E szakasztól elvonatkoztatva azonban az első rész fontossága Kardos szerint abban ragadható meg, hogy az „*a polgári büntető törvénykönyv általános részének teljesen megfelelő címeikkel 9 fejezetben, 65 §-ban tárgyalta mindazokat az általános rendelkezéseket, amelyek azt kifejezetten a katonai elvárásoknak megfelelően módosítják, illetve kiegészítik.*”⁶⁷ Ebből pedig az első szakasszal egyetemben teljesen nyilvánvalóan következik, hogy a kódex megalkotásával a jogalkotó igyekezett a haderő érdekeinek és különleges igényeinek oltalma mellett áttörni a katonai büntetőjog és a polgári büntetőjog különállását, felszámolva ezzel a katonai büntetőjog corpus separatum-ként történő jellemzésének jogalapját,⁶⁸ ami természetesen a kor ellenzékének egyik vesszőparipája volt a törvény országgyűlési vitája során is.⁶⁹

Másrészt a kódex számos reformrendelettel bírt, melyek közül fontosnak tartok példalozó jelleggel kiemelni néhányat. Ilyen volt a viszonzóság⁷⁰ intézménye, az agyonlövés polgári büntetőtörvénykönyvben ismeretlen – „privilegizált” – halálnemének kizárólag az aljas érzület nélküli katonai bűncselekményekre való korlátozása; a házi fogság, melyet az országgyűlési vitában a polgári kódexnek történő példamutatásként értékelt több képviselő; vagy épp a gondatlan cselekmények büntetési alakzatának viszonylagos korlátozása.⁷¹

⁶⁴ Farkas Ádám: *Az első önálló magyar katonai büntetőtörvénykönyv megalkotásának története*. In Sulyok Gábor (szerk.): *Optimi Nostri* 2009. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2009. 112-142. o.

⁶⁵ Az 1930:2. törvénycikk magyarázatoként lásd: Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény magyarázata*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, 1931. Jilly László: *Az új magyar katonai büntetőtörvénykönyv*. Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Részvénytársaság, 1933.

⁶⁶ 1930. évi II. törvénycikk (továbbiakban: Ktbtk.) 1.§

⁶⁷ Kardos Sándor i.m. 2003. 133. o.

⁶⁸ Amit azonban még fennmaradt emlékként részben sajnos táplált az a tény, hogy a kódex országgyűlési vitája kapcsán a Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék jogot vindikált a katonai bíróságoknak a polgári bíróságoktól eltérő, vagy akár azokkal ellentétes ítéletre is. Ezt a következőképp fogalmazta meg: „...*a katonai bíráskodás terén – a katonai szolgálatra és az abból folyó kötelek különleges természetére, úgyszintén az ezekkel kapcsolatban megóvando jogérdekekre figyelemmel, – felsőbb államérdekből mégis egyes esetekben nyitva kell hagyni annak a lehetőségét, hogy a katonai bíróságok bizonyos elvi jelentőségű kérdéseket önállóan, a polgári büntetőbírói joggyakorlatban követett felfogástól függetlenül, sőt a szükséges mértékhez képest attól esetleg eltérően is dönthessenek el.*” HM HIM HL - HM Jogi előkészítő osztály iratai 1929-1930, „A m. kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye”.

⁶⁹ „*Civil felett ne ütéjen a katonai bíróság, ezt követeljük!*” – hangzott Rassay Károly bekiabálása a kódex vitája során. Lásd: Az 1927. évi Január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, XXIII. Kötet. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája, 1929. 187. o.

⁷⁰ 1930. évi II. törvénycikk „A katonai büntető törvénykönyvről” 3. §

⁷¹ A kiragadott példák felül természetesen az első részben további komoly előrelépést, fejlődést és egyben a polgári társadalomhoz való közeledést jelképező rendelkezés is található, melyekről jelen keretek között nem célok

A katonai bűncselekmények szabályozása terén leszögezendő, hogy a kódex címeiben ugyan követte az osztrák kódexet, a szabályozás jellege és szelleme azonban igyekezett a kor jogtudományi követelményeinek megfelelően túllépni azon. Az egyes címek alá tartozó magatartások megfelelő absztrakciós szinten kerültek megfogalmazásra, így azok nem váltak kazuisztikussá, mégis szubszumálhatóak maradtak a szóba jöhető történeti tényállásokra nézve. A címek alatt tilalmazott magatartások körében egyes speciális kivételektől eltekintve – mint például a gyávaság, a katonai őr elleni cselekmények általában, vagy a függelemsértés egyes esetei – az mondható, hogy a szabályozás racionalizálódott a kor életviszonyaihoz képest és mellőzte a katonai és függelmi tekintély túlzott és irracionális védelmét, de megadta annak reális és arányos garanciáit. Ezzel a szabályozás több ponton semlegesítette a korábbi, tiszteknek egyenetlenül kedvező normákat.

Az első önálló magyar katonai büntetőkódex tehát a bűncselekmények terén nagyban épített a korábbi hagyományokra és szabályozásra, így *prima facie* mondhatnánk, hogy „nincsen új a nap alatt”, azonban be kell látnunk a szabályozás lényegét nem a címek, hanem a tartalom adja meg. E megközelítésben pedig a kódex átütő reformként értelmezhető, mely természetszerűleg – ahogyan a jogszabályok általában, – nem volt tökéletes és szenvedett hatalmi, társadalmi determináltságú gyermekbetegségektől, mégis összességében komoly előrelépést jelentett. A katonai bűncselekmények szabályozásában ugyanis – részben – visszaköszött már a jogegyenlőség eszménye, hiszen megszűntek a harcos (combattans) állományra vonatkozó mindent átható megkülönböztetések, illetve több ponton visszaszorultak a tiszt előjogok is.

Hasonlóan fontos és újszerű jelenség volt a büntetési tételek racionalizálása, mely a katonai bűncselekmények szabályozásának egyik alapvető fontosságú eleme, hiszen a tilalmazott magatartások jogkövetkezményeinek rendszerével lehet elhatárolni a prevenciót a tiszta megtorlástól, amire a kor katonai elitjének még voltak hajlamai azon meggyőződésükben, hogy „*a katonai büntetőjog a fegyveletartásnak végső eszköze.*”⁷² Megállapításaim szerint az 1930. évi II. törvénycikk esetén már jelentős részben prevencióról lehet beszélni, hiszen a büntetési tételek a szükséges szigor megtartása mellett ésszerűsödtek és közeledtek a polgári büntetőjog elvárás rendszeréhez és elveihez.

Amint azonban nem tartom elfogadhatónak, hogy minden értelmezhető volna a „fekete vagy fehér” sémában, úgy nem gondolom, hogy egy jogszabály lehet egyöntetűen jó, vagy rossz, reformer, vagy anakronisztikus. Igaz ez a Ktbtk. katonai bűncselekmények körében kialakult szabályaira is, melyek között nem lehet említés nélkül hagyni, hogy a halálbüntetés alkalmazásának

kimerítően értekezni, ahogy az első rész negatívumairól sem, melyek közül azonban az igazságosság jegyében kötelességem a bűncselekményeket taglaló második rész jellemzése előtt exemplifikatív képet adni.

Az általános rész bírálható és bírálendő intézkedései közül ki kell emelni például a sokat támadott 4. §-t a különleges felhatalmazásról, mellyel lényegében a honvédelmi minisztérium hatáskörébe került határzavarok és külső támadások veszélye esetén az a jog, hogy a katonai kódex hatályát kiterjessze. Ide sorolandó még a tiszt fegyverhasználat meglehetősen visszás szabályozása, mint büntethetőséget kizáró, illetve a büntetést törvény erejénél fogva enyhítő körülmény megtartása; vagy épp a büntetési nemek körében a tisztekkel szembeni enyhébb rendelkezések, melyek később kiváló támpontjává váltak a fegyverhasználat mellett a korabeli katonai büntetőjog osztályjellegűvé minősítésének. Ezek a példák sajnos szemléltetik, hogy a kódex, ha véleményem szerint kis mértékben ugyan, de magán viselte a korszak visszas történelmi, hatalmi és társadalmi beidegződéseit, melyek egy részére a kor elvárásai között is tarthatatlanként és a legénységi morál szempontjából ártalmasként tekintek.

Ami a bűncselekmények minősített alakzatait illeti, szinte általános érvénnyel emelhető ki a háborús időben történő elkövetés, mint súlyos minősítő körülmény. Ez a mai szabályozásunkban is joggal jelen lévő speciális minősítő körülmény egy olyan korszak szabályrendszerében foglal el oszlopos helyet, melynek közvetlen élménye volt még az első világháború, a trianoni béke, a vörös, majd fehérterror és a szünni nem akaró háborús fenyegetettség.

⁷² Kiemelés az 1930. évi II. tc. általános indoklásából.

száma még a kor mércéjével is magasra rúg, s hogy a bűncselekmények között megmaradt számos az osztrák kódex szélsőséges keménységét idéző norma, különösen a gyávaság körében.

A első önálló magyar anyagi katonai büntetőkódex megalkotásával tehát kiteljesedett az 1912-ben kezdetét vevő nemzeti kodifikáció. Ehhez rendeleti szinten technikai jellegű szabályozás párosult az életbeléptetés céljával, valamint egyes részkérdések rendezésére, mint amilyen az ujjnyomati lapok szabályozása volt. Az így kiteljesített nemzeti kodifikáció sikerét jól mutatja, hogy jelentős jogszabály egészen a második világháborúig nem került kiadásra. Ekkor a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk volt az, amely kiegészítő jellegű szabályokat fogalmazott meg az új honvédelmi szabályrendszerrel összefüggésben.

A rendeleti szintű szabályozás 1941-ben élénkült fel. Ekkor részben megismétlődtek az első világháború szabályozási tendenciái a katonai büntető igazságszolgáltatás hatáskörének kiterjesztésével. Nem lehet azonban eltagadni, hogy megkérdőjelezhető, sőt bírálható tendenciák is megmutakoztak a második világháború alatt. Ezek egyikét a Vezérkarfőnök különbíró-sága jelenítette meg, másik vonulatát pedig a háború végének rögtönbíráskodási szabálydömpingje.

A második világháború összességében beárnyékolta a magyar jogi gény azon teljesítményét, amelyet az 1912-es és 1930-as törvénykönyvek jelentettek. Ez azonban nem egyedi és nem magyar sajátosság, hiszen az állami önvédelem legerőteljesebb instrumentumainak megerősítése szinte minden részes államra jellemző volt. Az pedig, ami az önkényi hatalomátvételt követően jelent meg, már nem jogkérdés, csupán a nyilas terror joglátszattal álcázott tombolásának kérdése, az embertelenség törvénytelen haláltánca.

5. ÖSSZEGZÉS

„Mit bánom én a történelmet
s hogy egykoron mi volt!
Lehetsz-e bölcs, lehetsz-e költő,
mikor anyád sikolt!”⁷³

A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás 1867 és 1945 közötti természete és kérdései kapcsán újfent vissza kell hivatkoznom arra az előszóban kifejtett gondolatra, miszerint az állam létének végső garanciáit jelentő jogintézmények szabályozását a béke idején kell bevégezni. Hiszen a vészidőszak viharában nincs idő és lehetőség bölcselkedni, s elmélyedni a történelem dolgain. Ezt példázzák Dsida Jenő szavai is.

Ezt a megközelítést hazánk tekintetében két világháború támasztotta alá. Úgy vélem ugyanis, hogy a katonai hatalom első világháborús korlátozottsága és törvényi felügyelete méltán köszönhető volt az 1912-ben megalkotott eljárásrendnek és a katonai igazságügyi tisztikarnak, ahogy a második világháború végéig a szélsőséges kilengések korlátozottsága nagyban volt köszönhető az 1930-ban kiteljesedő kodifikációs folyamatnak.

Persze mondhatnánk azt is, hogy az 1912-ig terjedő korszak a maga alkotmányos zavaaraival és aggályos megoldásaival nem vet jó fényt a magyar alkotmány- és jogtörténet lapjaira, azonban mindehhez hozzá kell vennünk a dualizmus természetét és azt a tényt, hogy az uralkodó akarata nélkül nem volt lehetőség a védelem nagy súlyú kérdéseinek törvényi szabályozására. Így

⁷³ Dsida Jenő: Psalmus hungaricus. In Ferencz Győző (vál.): Dsida Jenő – Válogatott versek. Budapest: Osiris kiadó, 2009. 247-256. o.

szemlélve a történeteket, a rendeleti szabályozás nem más volt mint a jogfejlesztés keskeny ösvényének kihasználása és az 1912-ben, majd 1930-ban törvényi szinten meghonosított fejlődés egyes momentumainak becsempészése a működő katonai büntetőjogi intézményrendszerbe.

Nézeteim és eddigi kutatásaim alapján úgy gondolom, hogy a katonai büntetőjog több évszázados története több okból is rehabilitálásra vár. Dr. Révész T. Mihály Professzor Úr gondolatait kiterjesztve, egy „*olyan terület ez, mellyel kapcsolatban az igazságok feltárása feladatként áll előttünk.*” Jelen – áttekintést adó – tanulmány megírása, illetve a hozzá tartozó - megjelenés alatt álló - forrásválogatás összeállítása is ezen álláspont jegyében született.

A tanulmány által nyújtott áttekintés úgy vélem plasztikusan kiemeli, hogy a katonai jog és katonai büntetőjog egy a legősbibb jogterületek közül, melynek létrejöttét és fennmaradását a szabályozás alá tartozó szervek különleges státusza és fontossága indokolta. A tanulmány emellett arra is rá kívánt mutatni, hogy a katonai büntetőjog hazai története rendkívül színes és számos jelentős – a hazai jogtörténet egésze szempontjából is mérvadó – sorsfordulót tudhat magáénak.

E tanulmány és a rövidesen közzétételre kerülő jogforrás válogatás megalkotásának végcélja tehát a fent előadottakon és a hazai katonai büntetőjog illetően megismertetésen túl szerényen hozzájárulni az „igazságok feltárásához” és a magyar katonai büntetőjog rehabilitációjához.

FORRÁSOK

- [1] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 52. sz. határozata, kelt: 1918. évi január hó 9-én a P. II. 687/17. számú ügyben.
- [2] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 53. sz. határozata, kelt: 1918. évi január hó 18-án a P. 722/17. sz. alatt.
- [3] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 57. sz. határozata, kelt: 1918. évi február hó 8-án a 64/18. számú ügyben.
- [4] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 58. sz. határozata, kelt: 1918. évi február hó 8-án 75/1918. számú ügyben.
- [5] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 60. sz. határozata, kelt: 1917. évi december hó 7-én a 482/191. sz. ügyben.
- [6] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 61. számú határozata, kelt: 1918. évi február hó 13-án a P. II. 6/12. sz. ügyben.
- [7] A Magyar Királyi Legfelsőbb Honvéd Törvényszék 67. számú határozata, kelt: 1918. évi április hó 16-i napján a P. 73/18. sz. ügyben.
- [8] Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, 1892.
- [9] Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója első kötet. Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvény-társaság, 1892.
- [10] Az 1927. évi Január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója, XXIII. Kötet. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Könyvnyomdája, 1929.
- [11] Balogh László Levente: *Állam és erőszak*. In Politikatudományi Szemle 2011/1. szám.

- [12] Bonts Gyula: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revidiójának kérdéshez*. Budapest: Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, 1891.
- [13] Bonts Gyula: *A katonai büntető törvénykönyv és eljárás revidiójának kérdéshez*. Budapest: Magyar Jogászegyleti Értekezések VII. kötet 9. füzet, 1891.
- [14] Bögöly Gyula: *A katonai büntetőeljárás hatálya Rákócziól napjainkig*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [15] Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Pécs: Kódex Nyomda, 2007.
- [16] Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 2002.
- [17] Cziáky Ferenc, Levente Nándor: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1942. évi 11. számából, 1942.
- [18] Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Pécs: Dunántúl Kiadó, 1924.
- [19] Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Pécs: Dunántúl Kiadó, 1924.
- [20] Cziáky Ferenc: *A magyar katonai büntetőjog*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Rendőr VI. évfolyamának 6. számából, 1936.
- [21] Csóka Ferenc: *Az 1912. évi XXXII. és XXXIII. törvénycikk keletkezésének története, 1911–1912*. In Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. szám.
- [22] Eperjes Krisztián: *Rákóczi „dogmatikája”*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [23] Fabinyi Gusztáv: *A katonai büntető-törvénykönyv és eljárás revidiójához*. In Jogtudományi Közlöny 1890/41., 50.,51., 1891/2., 4., 6., 8., 10. szám.
- [24] Farkas Ádám, Horváth Lívia: *Zubanó pályán csúcsra járva*. In De iurisprudentia et iure publico 2013/3. szám. (<http://dieip.hu/wp-content/uploads/2013-3-02.pdf>)
- [25] Farkas Ádám: *A katonai büntetőjog és igazságszolgáltatás helye, szerepe és létjogosultsága az állam és társadalom rendszereiben*. In Hadtudomány 2012. évi elektronikus szám. 3-6. o. (http://mhtt.eu/hadtudomany/2012_e_Farkas_Adam.pdf)
- [26] Farkas Ádám: *A totális védelemről*. In Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok 2013*. Győr: Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2013.
- [27] Farkas Ádám: *Az első önálló magyar katonai büntető törvénykönyv megalkotásának története*. In Sulyok Gábor (szerk.): *Optimi Nostris*. Győr: Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft. 2009.
- [28] Farkas Gyöngyi: *A magyar katonai büntetőkönyv megalkotásához vezető út a Rákóczi-szabadságharc alatt*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [29] Farkas Gyöngyi: *A politika viharai közt született*. Katonai Jogi és Hadijogi Szemle 2013/1. szám.
- [30] Fernand Braudel: *A kapitalizmus dinamikája*. Budapest: Európa könyvkiadó, 2008.

- [31] Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1923.
- [32] Finkey Ferenc: *A magyar anyagi büntetőjog jelen állapota*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1923.
- [33] Gábor Gyula: *A szerb katonai büntető törvénykönyv*. Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1902.
- [34] Gábor Gyula: *Tanulmányok a katonai büntetőjogból*. Budapest: Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, 1901.
- [35] Gerő Gyula: *Jogi ismeretek, Tankönyv a M. K. honvéd nevelő és képzőintézetek számára*. Budapest: Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1917.
- [36] Győrffy László: *A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története*. Budapest: Pallas, 1925.
- [37] Győrffy László: *Értekezések a katonai büntetőjog köréből*. Pozsony: Magánkiadás, 1913.
- [38] Hans Kelsen: *General theory of law and state*. Cambridge: Harvard University Press, 1949.
- [39] Hargitai József: *Jogi Fogalomtár*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005.
- [40] Hausner Gábor: *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma*. In *Hadtörténelmi Közlemények* 2001/2-3. szám.
- [41] Hautzinger Zoltán: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs: AndAnn kiadó, 2010.
- [42] Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története*. In *Jogtudományi Közlöny* 2007/június.
- [43] Hautzinger Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus, 2011.
- [44] Hautzinger Zoltán: *Az erdélyi fejedelemség jogösszefoglaló és jogfejlesztő hatása a magyar katonai büntető igazságszolgáltatás kodifikációjára*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán (szerk.): *Az önálló katonai büntető kodifikáció tricentenáriuma*. Pécs: Kódex Nyomda, 2007.
- [45] Herke Csongor: *A büntetőeljárás története az első magyar bűnvádi kodifikációig a Regulamentum Universale tükrében*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [46] HM HIM HL - HM Jogi előkészítő osztály iratai 1929-1930, „A m. kir. Legfelsőbb Honvéd Törvényszék véleménye.”
- [47] Jilly László: *A katonai igazságszolgáltatás jelentősége és szükségessége békében és háborúban*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Katonai Szemle 1943. évi 1. számából, 1943.
- [48] Jilly László: *Az új magyar katonai büntetőtörvénykönyv*. Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda Részvénytársaság, 1933.
- [49] Kain Albert: *A katonai büntető eljárás reformjához*. In *Jogtudományi Közlöny* 1911/6. szám.
- [50] Kardos Sándor: *A magyar katonai bíróság története a XVI. és XVII. században, illetve a Rákóczi-szabadságharc alatt*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [51] Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. Miskolc: ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, PhD értekezés, 2003.

- [52] Kelemen Roland: *A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bünvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében*. In *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2013/1. szám.
- [53] Kraus Kálmán: *Főtárgyalás a haditörvényszék előtt*. Budapest: Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1913.
- [54] Lamm Vanda (szerk.): *Jogi Lexikon*. Budapest: Complex kiadó, 2009.
- [55] Lenin: *Állam és forradalom*. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1973.
- [56] Levente Nándor: *Bírósági szervezet és eljárás a hadrakelt seregnél*. Budapest: Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések 1942. évi 1-2 számából, 1942.
- [57] *Magyar Lexikon. Az egyetemes ismeretek enciklopédiája. IX. Kötet*. Budapest: Wilckens és Waidl Kiadóhivatala, 1882.
- [58] *Magyar Themis*, a Magyar Jogászegylet Napilapja, 1878. augusztus 29.
- [59] *Magyar Themis*, a Magyar Jogászegylet Napilapja, 1878. október 24.
- [60] Márkus Dezső (szerk.): *Magyar jogi lexikon hat kötetben. IV. kötet, (Halászyürü-Kitonich)*. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1903.
- [61] Martin Damianitsch (erläuter): *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen von 15. Jänner 1855. für Kaiserthum Oesterreich*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1861.
- [62] Martin Damianitsch: *Handbuch der Strafgesetze für die k. k. österreichische Armee, nach Verbrechen und Vergehen geordnet*. Wien: Wilhelm Barumüller, 1849.
- [63] Martin Damianitsch: *Handbuch des adelichen Richteramts für Militär-Richter*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1849.
- [64] Martin Damianitsch: *Kriegsartikel für die k. k. österreichische Landarmee, Kriegsmarine und das Flottillenkorps von 15. Jänner 1855*. Wien: Verlag von Rud. Lechners k. k. Universitäts-Buchhandlung, 1855.
- [65] Martin Damianitsch: *Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1861.
- [66] Martin Damianitsch: *Studien über das Militär-Strafrecht ins einem materiellen und formellen Theile*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1862.
- [67] *Marx-Engels: A kommunista párt kiáltványa*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1976. Friedrich Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. In *Marx-Engels válogatott művek, második kötet*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1963.
- [68] Max Weber: *A politika mint hivatás*. In Max Weber: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.
- [69] Mezey Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003.
- [70] Mezey Barna: *Az ónodi országgyűlésen elfogadott katonai szabályzatok jogtörténeti jelentősége*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [71] MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1871.07.24. 33. ülés.
- [72] MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1875.06.18. 41. ülés.

- [73] MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1880.02.20. 9 ülés.
- [74] MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1881.07.03. 33 ülés.
- [75] MOL – Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, 1882.06.13., 24. ülés.
- [76] Morgan H. Lewis: *Ancientsociety*. Chichago: Charles H. Kerr&Comapny, 1877.
- [77] Osváth Ferenc: *Katonai büntető törvénykönyv*. In Angyal Pál, Isaák Gyula: *Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941.
- [78] Őri Gábor: *A magyar katonai büntetőjog a vérszerződéstől 1958-ig*. In *Ügyészek lapja* 1994/4. szám.
- [79] Pap Kálmán: *A katonai büntető és fegyelmi fenytőjog kézikönyve*. Budapest: Grill Károly Bizománya, 1888.
- [80] Pap Kálmán: *A katonai büntető igazságszolgáltatás más államokban*. Budapest: Grill Károly Bizománya, 1890.
- [81] Pap Kálmán: *Adatok a katonai büntető igazságszolgáltatás reformjához*. Budapest: Grill Károly Bizománya, 1890.
- [82] Pap Kálmán: *Katonai büntető törvényeink és a jogfejlődés*. In Angyal Pál (szerk.): *Bűnügyi Szemle I. kötet*. Pécs: 1923.
- [83] Pauler Tivadar: *Jog- és államtudományok encyclopediája*. Pest: Atheneum, 1871.
- [84] Pomogyi László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. Budapest: M-érték Kiadó Kft., 2008.
- [85] Rákóczy Rozália: *Regulamentum Militare, 1699*. In *Hadtörténelmi Közlemények* 1997/2. szám.
- [86] *Révai Nagy Lexikona IX. Kötet, (Gréc-Herold)*. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1914.
- [87] *Révai Nagy Lexikona XI. Kötet, (Jób-Kontúr)*. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1914.
- [88] Samuel P. Huntington: *A katona és az állam. A civil és a katonai szféra viszonyának elmélete és politikája*. Budapest: Zrínyi kiadó – Atlanti kutató és kiadó, 1994.
- [89] Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény magyarázata*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, 1931.
- [90] Schultheisz Emil: *A katonai büntetőtörvény szabkönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Kiadása, 1943.
- [91] Szabó Imre: *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia II. Kötet, (K-Z)*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1980.
- [92] Szilágyi Arthur Károly: *Értekezések a katonai jog köréből*. Budapest: Grill Károly cs. és kir.udv. könyvkereskedése, 1896.
- [93] Szilágyi Arthur Károly: *A katonai bíróságok hatásköre*. In *Jogtudományi Közöny* 1914/35-36. szám.

- [94] Szilágyi Arthur Károly: *Katonai bírászkodás kiterjesztése polgári egyénekre*. In Jogtudományi Közlöny 1914/41. szám.
- [95] Szilágyi Arthur Károly: *Katonai bírászkodás kiterjesztése polgári egyénekre*. In Jogtudományi Közlöny 1914/41. szám.
- [96] Tarján Tamás (szerk.): *Képes krónika*. Budapest: Magyar Hírlap és Maecenas kiadó, 1993.
- [97] Thomas Hobbes: *Leviatán*. (Fordította: Vámosi Pál.) Kolozsvár: Polis kiadó, 2001.
- [98] Tóth András: *A hadbírósi eljárás szabályai a Regulamentum és az Eductum Universale-ban*. In Bögöly Gyula, Hautzinger Zoltán i.m. 2007.
- [99] Varga Péter: *De re militari*. In Tóth Károly (szerk.): *Acta Juridicata et Politica*. Szeged: 1999.
- [100] Vincze Miklós: *A katonai büntetőjog kétezer éves tükre*. In Ügyészek lapja 2006. 6. szám.
- [101] *Werbőczy István hármaskönyve*. Budapest: Farkas Lőrincz Imre Könyvkiadó, 2006.

© Farkas Ádám, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Körösnéyi András főigazgató

Szerkesztő: Szalai Ákos

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515